

**O'zbek tilining sohada qo'llanishi fanining ilmiy-nazariy ahamiyati****N.S.Igamnazarova***Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti**Ijtimoiy va aniq fanlar kafedarsi**pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori**PhD, dotsent***S.Berdikulova***Moliya va moliyaviy texnologiyalar**yo'nalishi 11- guruh talabasi***ARTICLE INFO****ABSTRACT:****ARTICLE HISTORY:***Received:12.04.2025**Revised: 13.04.2025**Accepted:16.04.2025*

*Til — boy tariximiz, hayotbaxsh qadriyatlarimiz, dinimiz, xalqimizga xos dunyoqarashni ko'rsatuvchi ko'zgu, ajdodlar merosini avlodlarga yetkazuvchi vositadir. Shuning uchun ham o'z tilini yo'qotgan millat o'zligidan mahrum bo'ladi, ma'naviy inqirozga uchraydi.*

**KEYWORDS:**

*moddiy olam,  
me'yor,  
taraqqiyot, e'tibor,  
tafakkur, soha*

Mustaqil O'zbekistonning ravnaqi yo'lida barcha sohalardagi kabi ta'lim tizimida ham olib borilayotgan keng qamrovli ishlar, jamiyat taraqqiyotini ta'minlash, uzluksiz ta'lim tizimini joriy etish alohida ahamiyat kasb etmoqda. Shuningdek, erkin, ijodkor va mustaqil fikr egasini tarbiyalab voyaga yetkazish hozirgi kunning muhim vazifalaridan hisoblanadi. Respublikamizda eng avvalo, ta'limga alohida e'tibor qaratildi. Chunki Prezidentimizning: "Har birimiz davlat tiliga bo'lgan e'tiborni mustaqillikka bo'lgan e'tibor deb, davlat tiliga ehtirom va sadoqatni ona Vatanga ehtirom va sadoqat deb bilishimiz, shunday qarashni hayotimiz qoidasiga aylantirishimiz kerak" degan fikrlari barchamizdan ona tilimizga, urf-odat va qadriyatlarimizga hurmat, Vatanga bo'lgan mehrimizni amaliy faoliyatda namoyon etishimizni talab etadi.

Til kishilarning eng muhim aloqa vositasi, bilimlarni saqlovchi va kelajak avlodga yetkazuvchi vositadir. Ana shu vazifalarini e'tiborga olganda, birinchidan, til ijtimoiy

hodisadir. Chunki u jamiyat uchun xizmat qiladi. Ikkinchidan, ijtimoiy xarakterga ega bo'lgan til muayyan fizik va fiziologik jarayonlar asosida moddiylashadi. Uchinchidan, til va tafakkur o'zaro ajralmasdir. Til fikrni shakllantiruvchi va ifodalovchi moddiy vositadir. Bu jihatdan til va tafakkur muayyan shaklni o'zida namoyon etadi. To'rtinchidan, til uzluksiz rivojlanib, takomillashib boruvchi hodisadir. Kishilar odatda bir-birlari bilan til orqali munosabatda bo'ladi.

Demak, til va tafakkur chambarchas bog'liq bo'lib, tilsiz fikrni ifodalab bo'lmaganidek, tafakkursiz til o'z ifodasini shakllantira olmaydi. Fikr tilda voqelashadi, tilda mavjud bo'ladi. Ozingizda paydo bo'ladigan fikrning mohiyatini, mazmunini tashkil etadigan har qanday idrok yoki tasavvur ham faqat so'zlar vositasi orqali voqe bo'ladi. Til faqat kishilarga xos bo'lganidek, tafakkur ham kishilarga xos bo'lib, bosh miyaning moddiyligi va fiziologik vazifasi bilan bog'liqdir. Lekin tafakkur bilan tilni aynan bir xil, bir-biriga o'xshash narsa deb tushunish xatodir. Tafakkur – tashqi moddiy olamning kishilar miyasida aks etishining eng yuksak shaklidir. Til esa tafakkurni so'zlar, so'z birikmalari va jumlar orqali ifodalaydi. Til qonunlari bilan tafakkur qonunlari bir-biriga teng kelmaydi. Shuning uchun ham til grammatikaning o'rganish obyekti hisoblansa, tafakkur mantiq ilmining o'rganish obyektidir.

Til – boy tariximiz, hayotbaxsh qadriyatlarimiz, dinimiz, xalqimizga xos dunyoqarashni ko'rsatuvchi ko'zgu, ajdodlar merosini avlodlarga yetkazuvchi vositadir. Shuning uchun ham o'z tilini yo'qotgan millat o'zligidan mahrum bo'ladi, ma'naviy inqirozga uchraydi. O'zbek tili turkiy tillar guruhiga mansub bo'lib, u mustaqil til sifatida XI asrdan boshlab shakllana boshladi va to hozirgi kunimizgacha bu tilda ko'plab ilmiy va badiiy asarlar yaratildi. Til fikr ifodalashning muhim vositasidir. Tafakkur bilan tilning munosabati murakkab jarayondir. Til fikr ifodasi sifatida mavjud, o'z navbatida fikr til asosida yuzaga keladigan murakkab jarayon. Til ham, tafakkur ham mehnat jarayonida, kishilik jamiyatida shakllangan[.]

Til– millatning asosiy belgilaridan, davlat mustaqilligining asosiy ramzlaridan biri. O'zbek tili dunyoning eng qadimiy va boy tillaridan biri hisoblanadi. Bu tilning keng imkoniyatlari qadimgi toshbitiklarda, Mahmud Qoshg'ariyning “Devonu lug'atit-turk”, Ahmad Yugnakiyning “Hibatul haqoyiq”, Yusuf Xos Hojibning “Qutadg'u bilig” asarlari, Ahmad Yassaviy hikmatlari, Alisher Navoiyning “Xazoyin ul-maoniyy”, “Xamsa”, Boburning “Boburnoma” asarlarida, Boborahim Mashrab, Ogahiy, Uvaysiy, Nodira kabi mumtoz shoirlarimiz va XX asrdagi adiblarimiz ijodida jilolanib turibdi[.]

O'zbek tiliga davlat tili maqomining berilishi, davlat ishlarining, ta'lim-tarbiya, targ'ibot-tashviqot ishlarining shu tilda olib borilishi uchun juda katta imkoniyat yaratdi. Tilga bo'lgan munosabat tubdan o'zgardi, uning barcha imkoniyatlarini o'rganish ishlari keng ko'lamda olib borilyapti.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning 2019 yil 21

dekabrdagi “O‘zbek tilining davlat tili sifatini, nufuzi va mavqeiini tubdan oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PF-5850-sonli Farmoni, O‘zbekiston Vazirlar Mahkamasining 2019-yil 12-dekabrdagi “Davlat tilini rivojlantirish departamenti to‘g‘risidagi nizomni tasdiqlash haqida”gi 984-sonli Qarori, O‘zbekiston Respublikasi Oliy va o‘rta maxsus ta’lim vazirligining 2019 yil 2 dekabrdagi 87-06-52 sonli xatida “2020-2030 yillarda o‘zbek tilini rivojlantirish hamda til siyosatini takomillashtirish Konsepsiyasi” va “Yo‘l xaritasi” loyihasida davlat tilini rivojlantirishning ustuvor yo‘nalishlari, vazifalari sohaga oid dasturlar va kompleks chora-tadbirlarni ishlab chiqish o‘z ifodasini topgan. Bu hujjatlar davlat tilini o‘rgatish va uni bilish darajasini yanada takomillashtirish uchun oliy ta’lim muassasalarida 2020-2021 o‘quv yilidan boshlab "O‘zbek tilini sohada qo‘llanilishi" asosiy fan sifatida o‘quv rejasiga kiritildi. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarori, Davlat dasturi, Oliy va o‘rta maxsus ta’lim vazirligining buyrug‘i asosida o‘quv jarayoniga tatbiq etib kelinayotgan mazkur kurs “Davlat tili haqida”gi qonunning quyidagi moddalariga tayanadi:

7-modda. Davlat tili rasmiy amal qiladigan doiralarda o‘zbek adabiy tilining amaldagi ilmiy qoidalari va normalariga rioya etiladi.

Davlat o‘zbek tilining boyitilishi va takomillashtirilishini ta’minlaydi, shu jumladan unga hamma e’tirof qilgan ilmiy-texnikaviy va ijtimoiy-siyosiy atamalarni joriy etish hisobiga ta’minlaydi. Yangi ilmiy asoslangan atamalar jamoatchilik muhokamasidan keyin va Oliy Majlis tegishli qo‘mitasining roziligi bilan o‘zbek tiliga joriy etiladi.

9-modda. Davlat hokimiyati va boshqaruv organlarida ish davlat tilida yuritiladi va zaruriyatga qarab boshqa tillarga tarjima qilinishi ta’minlanadi.

10-modda. Korxonalar, muassasalar, tashkilotlar va jamoat birlashmalarida ish yuritish, hisob-kitob, statistika va moliya hujjatlari davlat tilida yuritiladi,

ishlovchilarning ko‘pchiligi o‘zbek tilini bilmaydigan jamoalarda davlat tili bilan bir qatorda boshqa tillarda ham amalga oshirilishi mumkin.

O‘zbekiston Respublikasining «Davlat tili to‘g‘risida»gi Qonuniga (yangi tahrir) muvofiq, O‘zbekiston Respublikasining davlat tili O‘zbek tilidir. O‘zbek tiliga davlat tili maqomining berilishi respublika hududida yashovchi millat va elatlarning o‘z ona tilini qo‘llashdan iborat konstitutsiyaviy huquqlariga monelik qilmaydi. Fuqarolar millatlararo muomala tilini O‘z xohishlariga ko‘ra tanlash huquqiga egadirlar.

Shuningdek, ish yuritish va kundalik foydalanishda tillarni tanlash va ishlatish bilan bog‘liq muammolar mavjud emas. «Davlat tili to‘g‘risida» gi Qonunga binoan korxonalarda ish yuritish va boshqa hujjatlar, notarial harakatlar davlat tilida amalga oshiriladi, zarur hollarda rus tilida yoki boshqa tillarda amalga oshirilishi ham mumkin. O‘zbekiston Respublikasi hududida yashovchi shaxslarga davlat tashkilotlari va muassasalariga, jamoat birlashmalariga arizalar, takliflar, shikoyatlar bilan davlat tilida va boshqa tillarda murojaat qilish huquqi ta’minlanadi.

Til insonning birlamchi ehtiyoji, anglash, bilish, soʻzlash, aloqa-munosabat vositasi, mansub-xoslik omili boʻlgani bois hamisha jamiyat ravnaqining asosiy mezonlaridan boʻlib kelgan. Jumladan, oʻzbek tili oʻzbek millatining uzoq tarixiy ildizlariga, oʻz siyosiy-huquqiy asoslariga ega muqaddas qadriyati, ulkan maʼnaviy yutugʻidir. Bugungi taraqqiyotiga qadar shonli va sharaflı yoʻllarni bosib, keskin va shiddatli toʻfonlarni yengib kelayotgan milliy tilimiz davlat maqomida yanada ulugʻvor va ustuvorligini namoyon qilmoqda. Shu bois oʻzbek tilining sohada qoʻllanilishi fanining ahamiyatli jihati ham shunda.

Talabalarning oʻzbek tilida soha boʻyicha nutqiy kompetentligini oshirish, mutaxassisikka oid ogʻzaki va yozma nutqida sohaviy terminlarni samarali qoʻllash koʻnikmalarini shakllantirishdan iborat. Shuningdek, talabalarga soha boʻyicha egallagan bilimlarni yozma va ogʻzaki ravishda oʻzbek tilida ifoda etish malakalarini takomillashtirish, sohada qoʻllaniladigan terminlar, asosiy tushunchalar va soha doirasida qoʻllaniladigan hujjatlarning rasmiylashtirilishini taʼminlash, nutq uslublari, xususan sohada ilmiy va rasmiy uslub imkoniyatlaridan foydalanish hamda ularni amaliyotga tatbiq etish koʻnikmasini hosil qilishdan iborat. Fanning vazifasi-mamlakatimiz ijtimoiy hayotining barcha sohalarida davlat tilining imkoniyatlaridan toʻliq va toʻgʻri foydalanishga erishishni taʼminlash, egallanayotgan soha boʻyicha nazariy bilimlarni, amaliy koʻnikmalarni oʻzbek tilining yozma va ogʻzaki nutqi meʼyor va qoidalari asosida mukammal oʻzlashtirishga va ularga nisbatan shaxsiy munosabatni oʻzbek tili adabiy normalariga muvofiq holda ifodalashga erishishni taʼminlashdan iborat. Keyingi yillarda tilimizning kasb-hunar, ilmiy-texnika tili va atamalarida katta oʻzgarishlar sodir boʻldi.

Har bir sohaning oʻz atamalar tizimi mavjud boʻlib, bitta atama faqat bitta tushunchanigina ifodalaydi. Atamalarni qoʻllashda har qanday murakkab fikrni ixcham, oson, loʻnda va aniq, shuningdek, tushunarli ifodalashni osonlashtirish maqsad qilib quyiladi. Atamalarga xos boʻlgan maʼno jihatidan aniqlik, tushunchaning mohiyatini yoki eng asosiy belgisini aniq ifodalab berish, ulardagi tuzilish jihatidan ixchamlik, qisqalik ishlatishga qulaylik kabilar tushunchani tushunarli, aniq, qisqa boʻlishini taʼminlaydi. Oliy oʻquv yurtlarida sohaga oid imlo va izohli lugʻatlari tayyorlanmoqda, chop etilmoqda. Mavjud lugʻatlardan keng foydalanish, soʻz va atamalar maʼnosini chuqur anglash kishining soʻz boyligini oshirishda katta ahamiyatga ega.

Oʻzbek tilining sohada qoʻllanilishi, oʻzbek tilshunoslik terminologiyasi va metodikasi boʻyicha M.X.Ahmedova, A.Berdialiyev, K.A.Gayubova, A.H.Jamolxonov, I.Ermatovlar oʻrgangan. Ushbu metodist olimlar oʻzbek tilida egallagan bilim va koʻnikmalarini soha doirasida mustahkamlash va yanada kengaytirish, talabalarning tanlagan ixtisosliklari boʻyicha davlat tilini puxta bilishlariga yordamlashish, nutqlarini kasbiy atamalar bilan boyitish, oʻzbek tilida yuqori darajada nutqiy savodxonlikni taʼminlashga erishish haqidagi maʼlumotlar aks ettirilgan.

I.Ermatorov "O'zbek tilshunoslik terminologiyasi" deb nomlangan monografiya- sida o'zbek tilining so'z boyligi va terminlarning qo'llanilishi borasida[], X.Muhiddinovaning "Ta'lim bosqichlarida o'zbek tili o'qitilishi uzluksizligini ta'minlashning ilmiy-metodik asoslarini takomillashtirish" mavzusidagi tadqiqot ishida o'zbek tilining o'qitilishida so'zlarning to'g'ri qo'llanilishi hamda ilmiy metodik terminlar izohi haqida asosiy tushunchalari yoritilgan[].

Z.Ashurova "O'zbek tilining sohada qo'llanilishi" o'quv qo'llanmasida soha mutaxassislarini davlat tashkilotlarida, ta'lim muassasalarida o'zbek tilida ish yuritish faoliyatini shakllantirish nazarda tutilgan[]. Ushbu qo'llanmada mutaxassisning kundalik mehnat faoliyati hamda turmushida zarur bo'lgan nutqiy mavzularda o'zbek tilida mustaqil so'zlay olishlari va yozishlari, ixtisoslikka oid turli nutq uslublarida matn tuza olish, uni o'zgartira bilish malakalarini shakllantirishni ko'zda tutadi. Fan doirasida ana shunga e'tibor bergan holda muayyan nutqiy mavzular yuzasidan zaruriy grammatik bilimlarni berish, ixtisoslik qamrovida og'zaki va yozma nutqni o'stirish, turlicha tipdagi matnlarni erkin tuza olish malakalarini o'stirish vazifasi qo'yilgan[].

O'zbek tilining sohada qo'llanishida talabalarga o'z sohasidagi so'z va terminlarning shakllanish va qo'llanish, yasaliish va kirib kelish xususiyatlarini, matnga so'z va termin tanlash, matnni tahrir qilish – kengaytirish va qisqartirish, matn va hujjatlarni to'g'ri yozish, dastlabki ilmiy ishlarini yozishga o'rgatish, nutq turlari, nutqiy faoliyat, nutqning kommunikativ xususiyatlari, nutqiy etiket, nutqning tarkibiy qismlari, nutq tuzish usullari o'rgatiladi.

M. Qambarovning berishicha, o'zbek tilining sohada qo'llanishi fanini o'qitish maqsadlarini quyidagi tartibda[]:

- turli uslublarda qo'llanilayotgan so'z va terminlarni tahlil qilish;
- mutaxassislikka oid matn, maqola va kurs ishlarini mazmunli va xatosiz yozish;
- matnlarning turlari va tuzilishini puxta bilish;
- mavzular bo'yicha dastlabki ilmiy ishlar va hujjatlarni savodli yozish haqida malakaga ega bo'lish;
- ilmiy, rasmiy, so'zlashuv uslublariga xos nutqiy faoliyat va etiketni amalga oshirish;
- nutqning tarkibiy qismlari va nutq tuzish usullaridan xabardor bo'lish;
- aniq va to'g'ri, mantiqiy va ta'sirli nutq tuza bilish;
- nutqning kommunikativ sifatlarini to'g'ri qo'llay olish;
- taqdimot tayyorlashda nutq vositalari bo'yicha ko'nikmalarga ega bo'lish;
- mutaxassisligiga oid mavzularda bog'lanishli matn tuza olish va bunday matnlarni tarjima qilish;
- ixtisoslikka oid ilmiy atamalarni to'g'ri o'qish, ma'nosini izohlay bilish, ular ishtirokidagi gaplarni sintaktik jihatdan to'g'ri tuzishni bilishi va amalda qo'llay olish;
- o'z ixtisosligi bo'yicha lug'atlardan foydalangan holda maqola, turli rasmiy ish hujjatlarini tayyorlay bilish;

-Mustaqil ta'lim mavzulari bo'yicha nazariy bilimlarini mustahkamlashdan iborat ekanligi yoritilgan.

Bizningcha, talabalar o'zbek tilidan egallagan bilim va ko'nikmalarini soha doirasida mustahkamlash va yanada kengaytirish, tanlagan ixtisosliklari bo'yicha davlat tilini puxta bilishlari muhim ahamiyatga ega.

Mustaqil davlatlar hamdo'stligi davlatlari olimlaridan B.P.Ardenpol, R.Bart, I.Yu.Gats, V.Z.Demyankov, O.V.Dolgova, T.V Jerebilo, L.M.Loseva, M.Lvov, I.Y. Lerner, O.I.Moskalskaya, I.M.Podgaetskayalar so'z va atamalarining izohi, talabalarning nutq madaniyati hamda lug'atlar ustida ishlash metodikasi yuzasidan tadqiqot ishlarini olib borgan. So'z va atamalar izohi bilan bir qatorda tilning muhim jihatlari, til va tafakkurga ahamiyat bergan.

Tabiat va jamiyat mahsuli bo'lgan inson, ayni paytda, ularning oliy namunasi ham sanalib, olamni narsa va predmet shaklida, voqea va hodisa tarzida ongida aks ettiradi, idrok qiladi, fikrlaydi. Bu jarayonda muhim vosita hisoblangan tilning ahamiyati g'oyatda muhimdir. Shuning uchun ham til va tafakkurni bir-biridan alohida tarzda tasavvur qilib bo'lmaydi. "Til bilan tafakkur bir-birini taqozo etadigan ajralmas hodisadir. Tilsiz tafakkur bo'lmaganidek, til ham tafakkursiz bo'lmaydi".

#### Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.М.Мирзиёевнинг “Ўзбекистон Республикасининг “Давлат тили ҳақидаги Қонуни қабул қилинганининг ўттиз йиллигини кенг нишонлаш тўғрисида” ги ПҚ -4479-сонҚарори.

2. O'zbek tili (darslik) S.Shermuhamedova. –Toshkent: “IQTISOD-MOLIYA”, 2023. - 200 b. (Adabiyot TDIU ARMda bosma va elektron shaklda mavjud)

2. O'zbek tilini o'rganamiz (darslik). M.Muxitdinova Toshkent. TDIU. 2022-y. 250 b. (Adabiyot TDIU ARMda bosma va elektron shaklda mavjud)

3. O'zbek tili (elektron darslik) N.Husanov, N.Dilmurodova, R.Xo'jaqulova 2022.244 b. (Adabiyot TDIU ARMda bosma va elektron shaklda mavjud)

4. Gulomov, K. K., Juraev, S. B., Khamdamov, R. A., Kholikov, B. M., & Meliboev, R. A. (2025, February). IMPROVING THE TREATMENT OF COMPLICATIONS IN ENDOUROLOGICAL OPERATIONS FOR UROLITHIASIS. In INTERNATIONAL CONFERENCE ON SCIENCE, ENGINEERING AND TECHNOLOGY (Vol. 2, No. 1, pp. 31-33).